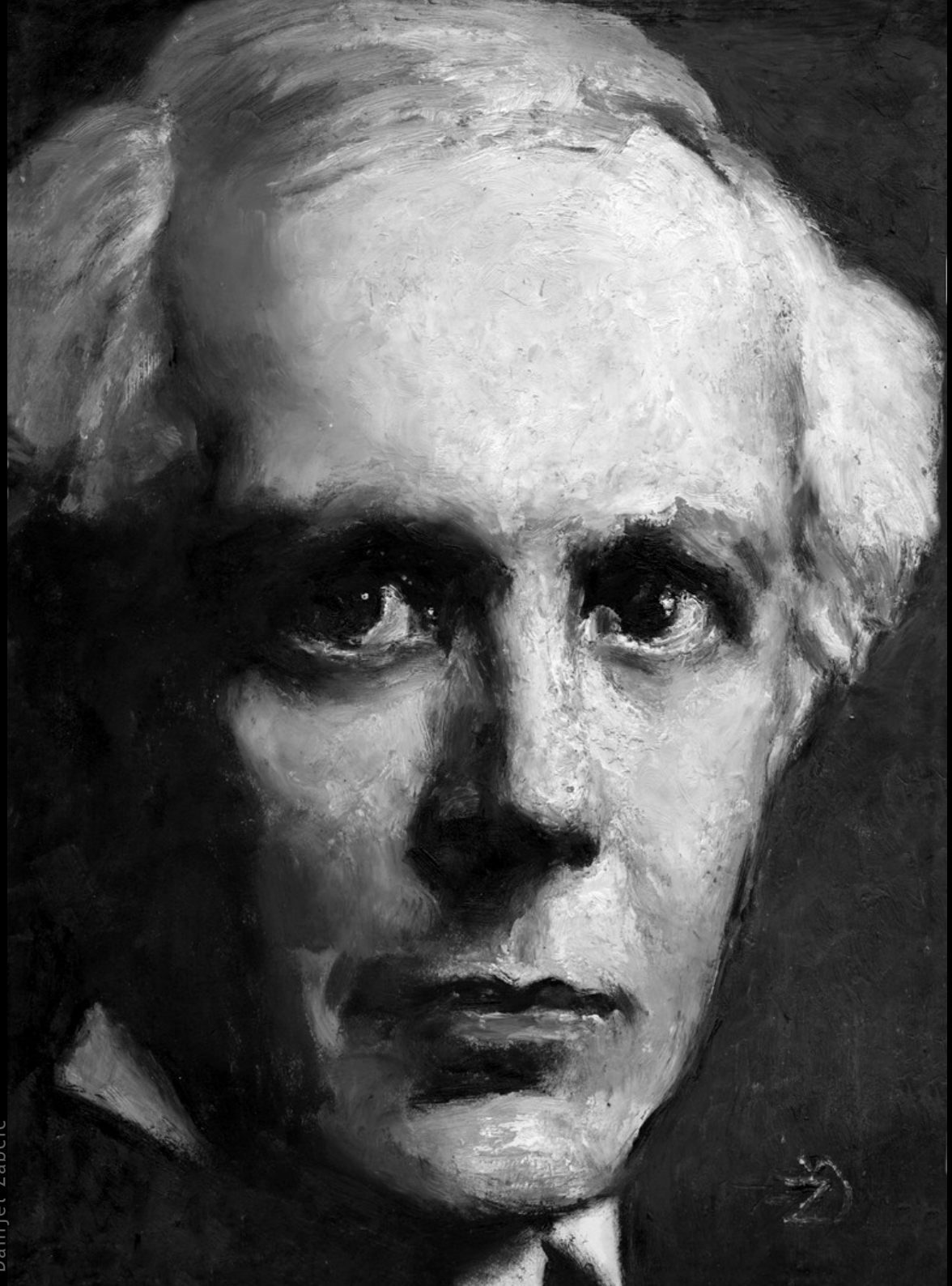

**BELA
BARTOK**
- glazba za
glasovir

barbara bego

Danijel Žabčić

Promotrit ćemo samo najznačajnije skladbe iz Bartókova opusa za glasovir. Krenimo od "Allegra barbara" napisanog 1911. godine u kojoj isključivo i opetovano upotrebljava sredstva udarne, martelato tehnike, te nepokretljivu oštinatnu fakturu. Skladba je, naravno, monotematska, sa stabilnom tonalno-harmonijskom konstrukcijom, "javanski" obojenom. Ostinato, kao osnovna ideja i sredstvo oblikovanja forme, dao je ovoj skladbi izuzetnu cjelovitost; ostinato zadaje i karakter doživljavanja skladbe - na konstruktivnom i ekspresivnom planu: glazba asocira na "strogost", "ozbiljnost" i uz to se neosporno doživljava kao nešto mehaničko.

"Etide" op. 18 su neosporno vrlo radikalne i u odnosu na cjelokupni Bartókov klavirski opus to djelo možemo odrediti kao *"najdrskiji skladatelj eksperiment"*, kao krajnju točku Bartókove evolucije u pravcu *"proširenog tonaliteta"*. "Etide" također donose izrazito oštru dinamiku osjećaja: napetost, protest, ironiju, bol; izražavaju cijeli kompleks Bartókovih reakcija na suvremeni svijet u doba političkih potresa.

Tijekom 20-ih i 30-ih godina XX. stoljeća Bartók prihvaća "neobarokni" stil. On rado slijedi modele polifonije Bachovih invencija, ali njegova bespedalna tehnika u svojoj čistoći ne podilazi "neobachovskom" stilu Stravinskoga, no za razliku od Stravinskog, Hindemita i većine drugih neoklasičara, Bartók manualne tehnike tretira univerzalno, primjenjuje ih u rješavanju različitih zadataka, tako i onih čisto sonorističkog karaktera, kao npr. u "Noćnoj glazbi". "Noćna glazba" je stavak iz ciklusa "U prirodi" i predstavlja jedan od vrhunaca Bartókova stvaralaštva. U njoj je izneseno panteističko počelo "usamljenost čovjeka u Svemiru", a možemo je usporediti s izuzetnim stranicama Bartókove panteističke lirike - trećim stavkom iz "Muzike za gudače, udaraljke i celestu".

U tom razdoblju nastaje i "Prvi glasovirski koncert" (1926.) koji određuju dvije značajke skladateljeva stila: ritam i kontrapunkt. Savršena kontrapunktska tehnika i bogatstvo polifonijske fakture navode muzikologe da pridaju ovome koncertu karakteristike neobaroka. Iako je utjecaj baroka na Bartókovo stvaralaštvo nesporan, odlučujući dokaz u prilog tomu nije polifonijska faktura, već Bartókovo umijeće gradnje forme "aus Einem", iz jednoga, što u "Prvom glasovirskom koncertu" dosiže Bachov uzor. Faktor ritma u "Prvome koncertu" je iscrpno iskorišten, zajedno s "ritmizirajućim" načinima pijanističke tehnike. Imajući ih u vidu Stevens "Prvi koncert" naziva vrhuncem "perkusionističkog perioda" u Bartókovom klavirskom stvaralaštvu.

"Drugi koncert za glasovir" (1930.-1931.) Bartók je zamislio tehnički jednostavnije i dostupniji po materijalu od prvog "Koncerta". U isto vrijeme on koristi kompozicijsku shemu "Prvoga koncerta": ciklus od tri tematski jedinstvena stavka, u čemu je *Finale* ponovo repriza prvoga stavka. Trostavačni ciklički oblik u stvari sadrži peterostavačnu koncentriranu kompoziciju: krajnji stavci "Koncerta" okružuju srednji stavak, a srednji stavak uključuje dva polagana, između kojih je još jedan dio - *Presto*. To je još jedan slučaj Bartókove stroge geometrijske forme. Orkestar u "Koncertu" ima bitnu ulogu, ali ne i tako značajnu kao u "Prvome koncertu".

"Mikrokozmos" - veliki ciklus Bartókovih klavirskih skladbi sastoji se od šest svezaka sa 153 skladbe, a nastaje u dužem razdoblju - 1926., 1932.-1939. godine. Izdavači su ga nazvali "klavirska škola na suvremenom materijalu", no ispravnije bi ga mogli definirati kao "školu klavira i školu kompozitorske tehnike 20-ih i 30-ih godina XX. stoljeća". Neke od skladbi "Mikrokozmosa" pisane su u modusima, poput skladbi "U dorskome modusu", "U frigijskome modusu", "U lidijskome modusu", "U miksolijskome

modusu". Uz modalnost, "Mikrokozmos" nudi i obilje polimodalnih struktura. Treba reći da je polimodalnost najkarakterističnija osobitost Bartókova stila, s kojom se susrećemo upravo tamo gdje se gubi osjećaj tonalne stabilnosti (skladba "Lutanje"). "Mikrokozmos", zajedno s drugim Bartókovim skladbama iz toga razdoblja, svjedoči o značajnoj evoluciji skladateljevog pijanističkog stila: od perkusionističkog, *non-legato* stila, u kojemu je najviše koristio elemente krupne tehnike, preko impresionistički obojenog stila do funkcionalnog, linearno-polifonijskog manualnog stila, te sve upornijih pokušaja ujedinjavanja "udara" i "pedala", dviju osnovnih suprotnosti klavirske tehnike.

Najveću sintezu svog klavirskog stila - kolorističkog i perkusionističkog - Bartók je ostvario u "Sonati za dva klavira i udaraljke" (1937.); ona je u suštini sinteza cjelokupne Bartókove klavirske glazbe svih stilskih razdoblja. Na sadržajnom planu, tri stavka "Sonate" predstavljaju neobično bogatstvo ideja. Ovdje vidimo tri idejna "kruga". Prvi je tradicionalna Bartókova antiteza "dnevnog" i "noćnog", dinamike i refleksije; drugi stavak kontrastira krajnjim stavcima "Sonate". Drugi krug ideja predstavljen je kontrastom između "Prvoga" i "Trećega stavka". Suprotstavljaju se "negativno" i "pozitivno", možemo čak govoriti o Beethovenovoj ideji "od mraka ka svijetlu" na Bartókov način; tragičan prvi stavak vodi k "objektivnom" finalu u folklornim tonovima. Još jednu razinu idejnosti "Sonate" čini u svim stavcima prisutan Bartókov nemir zbog tamne budućnosti Europe. Ovaj se nemir čuje u "Drugome stavku" isto kao i u burnom dramatismu "Prvoga stavka"; u *Finalu* također nailazimo na grotesku i parodiju, a tihi zvuk vojničkoga bubnja daje mračni predosjećaj. Epilog Bartókovog klavirskog stvaralaštva je "Treći koncert za klavir i

orkestar" (1942.-1943.). U skladbi prevladava mir, ona nesporno predstavlja harmoniju čovjeka i prirode, možemo se samo diviti kako je Bartók u sebi našao tu harmoniju, vjeru i optimizam u teškim ratnim godinama. Na sadržajnom planu "Koncert" ima dvije razine: lirsko-refleksivnu i plesnu s folklornim prizvukom, a na stilske "Koncert" "nose" dva elementa: mađarski popularni ples verbunkosa, s njegovim uobičajenim elementima plesa, recitativa i lamenta, te klasicistički komorno-polifonijski stil, koji je prisutan u fakturi, kompozicijskoj shemi i dramaturgiji. "Koncert" ima klasičnu formu: tri stavka - umjereno brzo, polagano, brzo uz njihovu relativnu tematsku samostalnost, a timbar "Koncerta", kao i njegova orkestracija ukazuju na klasičan haydnovsko-mozartovski model: solistički nastupi orkestralnih instrumenata, u prvom stavku flaute i roga, timpana u *Finalu*, te tankočutna komorna instrumentalna rješenja - na primjer, duet klavira i klarineta u "Prvome stavku". Kombinacija klavir-gudači je timbralna osnova "Koncerta"; ona je prisutna u njegovom većem dijelu. Naravno, ta kombinacija pridaje skladbi meki kolorit, koji kontrastira koloritu "Prvoga" i "Drugoga koncerta", čime Bartók odaje priznanje "estetici kantilene". I ovdje u tretmanu solističkoga glazbala donekle prevladava odnos *primus inter pares*, iako u cjelini "Treći koncert" više odgovara klasičnom "bečkom" modelu, pa se klavir tretira više mozartovski, nego bachovski: linearni tematizam orkestra sjedinjuje se sa tematski značajnom klavirskom figuracijom. Klasičnost orkestracije, komorna tehnika, timbar - sve se to lako ubraja u melodijski, topli stil kasnog Bartóka i potvrđuje stvaralačku evoluciju skladatelja, a sve to također označava jasnoću i pristupačnost glazbe, njezinu emocionalnu svježinu i mudrost.